

Одним з основних напрямків наукових пошуків Інституту української мови, визначених у Постанові Президії Академії наук Української РСР від 7.01.1991 р., № 269, є дослідження питань правопису сучасної української літературної мови. Саме тому виняткового значення науковці надають правильності правописних норм та їх дотриманню в нинішній мовній практиці.

Упродовж 2022 року на засіданнях ученої ради Інституту української мови НАН України заслухано доповіді провідних наукових співробітників, присвячені різним питанням «Українського правопису» (Київ: Наукова думка, 2019). На основі цих доповідей підготовлено статті, які починає друкувати журнал «Українська мова». Вони важливі й цікаві тому, що в них оцінено правописні норми на українськоцентричних методологічних засадах, визначено ті, що неприйнятні, та вмотивовано заміну їх прескриптивними нормами.

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.01.032>

УДК 811.161.2'81'35

К.Г. ГОРОДЕНЬКА, доктор філологічних наук, професор,
завідувач відділу граматики та наукової термінології
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: k.horodenska70@meta.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2638-9037>

ПРИНЦИПИ І МЕТОДОЛОГІЯ «УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ»

У статті підтримано мішаний характер принципів українського правопису, серед яких основним є фонетичний (фонематичний).

Випрацьовано методологію «Українського правопису», вільного від чужомовного ортографічного впливу. Обґрунтовано використання таких методологічних засад, як науковість, українськоцентричність, послідовність, логічність, зорієнтованість на потреби мовної практики, стабільність; з'ясовано суть кожної із цих засад, визначено особливості їх реалізації та порушення у правописах радянського і пострадянського періодів. На основі порівняння правописних кодексів ХХ—ХХІ ст. зроблено висновок про найповніше дотримання науковості та українськоцентричності в «Українському правописі» 1928 р. і цілковите ігнорування їх в «Українському правописі» 1933 р., про повернення до правописів 90-х років ХХ ст. деяких питомих правописних норм та про часткові корекції і численні варіантні доповнення до правил передавання слів інішомовного походження у правописі 2019 р., що не посприяло відновленню тих правописних норм, які є частиною української ортографічної традиції. Умотивовано потребу зберегти й надалі «широкий» (а не суто ортографічний) формат українського правописного кодексу.

Ключові слова: український правопис, методологія, методологічні засади правопису, принципи правопису, ортографічні норми.

Цитування: Городенська К.Г. (2023). Принципи і методологія «Українського правопису». *Українська мова*, 1(85), 32—49. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.01.032>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Дослідники єдині у висновку про тривалу і досить складну історію правопису української літературної мови. Вона налічує понад тисячу років, що спричинило відбиття в ньому норм, зароджених ще в сиву давнину, і правил, які визначають правопис слів згідно з нормами, сформованими порівняно або й зовсім недавно (Німчук, 1999, с. 244; Німчук, 2002, с. 4; Історія, 2004, с. 5).

1. ПОШУКИ ПРИНЦИПІВ ПРАВОПИСНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Запропоновані в різні періоди правописні системи української мови віддзеркалюють пошуки принципів її ортографії, оскільки саме вони становлять наукову основу правопису будь-якої мови, бо передбачають систему правил передавання звуків, звукосполучень та слів на письмі. До 1917 р., за визначенням дослідників, у правописних системах української мови найпоширенішими були фонетичний та морфологійний принципи, але провідним став фонетичний (Москаленко, 1968, с. 18). Спочатку було обґрунтовано фонетичний принцип як органічний для української літературної мови, сформований на основі живої української вимови; потім його змінювали на історико-етимологійний (етимологійний, традиційний) або ж додавали до фонетичного принципу елементи етимології, після чого знову повернулися до фонетичного. Зокрема, першу спробу застосувати правопис, ґрунтований на фонетичному (фонематичному) принципі, що передбачає позначення однією буквою одного звука (однієї фонемі), зробив О.П. Павловський у «Грамматике малороссійскаго нарѣчїя» (1818). Але поширенню його фонетичного правопису перешкодила етимологічна правописна система М.О. Максимовича 1827 р. Популярнішою дослідники визнали ортографійну систему, що її розробив П.О. Куліш (*кулішівку*) наприкінці 50-х років XIX ст., хоч водночас відзначили її зайву фонетизацію, яку усунули певною мірою П.Г. Житецький і К.П. Михальчук. У зв'язку з Емським указом 1876 р. цей правопис було заборонено. І лише після 1905 р., коли дозволили книгодрукування українською мовою, усі книжки, газети та журнали в Наддніпрянській Україні до 1914 р. друкували трохи видозміненою кулішівкою.

Новітній етап в історії українського правопису, що веде відлік із початку XX ст. і триває дотепер, визнано найінтенсивнішим у спеціальному опрацюванні його норм. На початковій стадії, за оцінкою фахівців (Німчук, 1999, с. 248), винятково важливу роль відіграла ортографійна система, що її застосував Б.Д. Грінченко у «Словарі української мови» (1907—1909). У цій системі він використав із практики своїх попередників усе, що було раціональне, що відповідало природі української мови, надавало її ортографії національного характеру. Правопис цього Словаря І.І. Огієнко визнав «вислідом збірної праці письменників всього XIX століття й усього українського народу» (Огієнко, 2004, с. 356).

Крім цього, як наголошують уже сучасники, Б.Д. Грінченко «послідовно застосував правописні засади, що відбивають наддніпрянську основу української літературної мови», бо вважав, що «тільки тоді вона стане спільною для всього українського народу» (Пономарів, 2003, с. 17).

Історія українського правопису у ХХ ст. свідчить, що фахові дискусії з приводу кількості, характеру та значущості його принципів досі не вщухли. Основним і надалі вважають фонетичний (фонематичний) принцип, друге місце відводять морфологічному, а традиційний (традиційно-історичний, історико-етимологічний), диференційний, або семантичний, кваліфікують як допоміжні. Так їх кодифіковано, зокрема, і в енциклопедії «Українська мова» (Півторак, 2004, с. 514). Попри це В.М. Русанівський застерігав, що «стосовно української мови фонетичний принцип в основному збігається з морфологічним» (Русанівський, 2002, с. 93). Узвичаєним стало визнання мішаного характеру принципів українського правопису, серед яких неоднаково виділяють основний. Наприклад, Ю.В. Шевельов уважав, що досі він (український правопис) «був щодо своїх провідних формулювань методологічного характеру мішаним, найчастіше поєднуючи фонематичний принцип з морфофонематичним...» (Шевельов, 1995, с. 4), а І.Р. Вихованець констатував: «У нас домінує фонемний (фонематичний) принцип правопису, а на периферії перебувають фонетичні, традиційні і диференційні написання. Фонемний принцип — це такі написання, у яких ті самі літери алфавіту позначають фонему у всіх її звукових видозмінах, як би їх не вимовляли в тій чи тій фонетичній позиції» (Вихованець, 2004, с. 6—7).

Попри ці розбіжності український ортографічний кодекс, зважаючи на історію формування його правописних систем, повинен бути опертий на комплекс принципів, основним з-поміж яких незмінно є фонетичний (фонематичний) принцип, тоді як іншим належить своє менш помітне місце в ортографічній системі української мови.

2. УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС У ХХ І ХХІ ст.

2.1. Організаційні заходи урядових структур щодо створення коротких правил української ортографії та правописного кодексу 1928 року

Потреба створити звід чітких правил української ортографії нагально постала у зв'язку з відновленням української державности в 1917 р. У Східній Україні почали працювати школи з українською мовою навчання, тому провідні українські мовознавці зосередили всі зусилля на швидкому створенні граматик української мови для навчальних потреб, переважно перших шкільних граматик для вивчення української мови в повному обсязі, а не лише її граматики. Це одна з основних, але не єдина причина того, що перший міністр освіти Центральної Ради І.М. Стешенко 1917 р. доручив професорові Київського універ-

ситету І.І. Огієнку скласти короткі правила українського правопису. 17 січня 1919 р. вийшли друком «Головніші правила українського правопису, ухвалені Міністерством народної освіти для шкільного вжитку на всій Україні», у яких було надруковано (без окремого заголовку) 28 пунктів, що стосувалися орфографії українських слів, і 12 пунктів під заголовком «Правопис чужих слів в українській мові». Хоч цих правил і не встигли впровадити у практику, проте вони цікаві насамперед із погляду відбору саме їх як основних для української орфографії.

Після організації Української академії наук у її складі 16 березня 1919 р. створено окрему Правописно-термінологічну комісію, головою якої став А.Ю. Кримський, а керівником — Г.К. Голоскевич. Саме А.Ю. Кримський, на думку В.В. Німчука (Німчук, 1999, с. 252), доповнив «Головніші правила українського правопису», що вможливило впорядкувати «Найголовніші правила українського правопису», які схвалювали на спільному засіданні Академії наук 17 травня і 12 липня 1919 р. та 20 листопада 1920 р., а затвердив їх народний комісар освіти УСРР Г.Ф. Гринько. Ці правила найвідоміші в публікації окремою брошурою 1921 р. в м. Києві (Найголовніші правила, 1921), хоч їх видавали і в наступні роки. До них унесено 32 пункти, що стосуються орфографії питомих слів (на 4 більше, ніж у попередньому виданні), і 14 (на 2 більше) — правопису чужомовних слів в українській мові. Порівнявши пункти «Головніших правил українського правопису» і «Найголовніших правил українського правопису», мовознавці констатували, що у другому правописному кодексі доповнено правила, які склав і вдосконалив із відповідною комісією І.І. Огієнко, що в кодифікації українського правопису в 1917—1921 роках виняткову роль відіграли І.І. Огієнко та А.Ю. Кримський. Вони запропонували правила, складені внаслідок ретельного відбору найраціональнішого й найвідповіднішого з того, що напрацювали українські орфографісти кінця XVIII — початку XX ст., хоч і не обійшлося без особистих уподобань (Німчук, 1999, с. 253). За оцінкою І.І. Огієнка, «Найголовніші правила українського правопису» (1921) — «перший авторитетний правописний кодекс в Україні, т. зв. академічний правопис.., якому з наукового погляду не можна нічого закинути» (Огієнко, 2004, с. 359).

У тодішніх нагальних умовах відбір правил до цього кодексу не становив винятково важливої засадничої проблеми для мовознавців (про це не йдеться в їхніх коментарях — К.Г). Вона постане перед Державною Комісією при Наркомосові для впорядкування українського правопису, створеною 23 липня 1925 р. Радою Народніх Комісарів УСРР. 1 серпня цього ж року Наркомос скликав організаційну нараду під головуванням Наркома Освіти О.Я. Шумського, яка одноставно визнала, що «перед нею стоїть завдання ширше за впорядкування самого правопису, що взагалі сучасна літературна українська мова, як орган державних і громадських установ, школи й науки, потребує дещо більшої “стабілізації”, більшої одноманітності, ніж та мова могла набути в

умовах дореволюційного існування» (Український правопис, 1926, с. 4). У зв'язку із цим завданням на організаційній нараді ухвалено «внести в план своєї праці не тільки чисто правописні питання, а й інші питання нормалізації літературної мови, а саме намічено опрацювати:

1. Правопис незмінної частини слова (корінь, наросток, приросток).
2. Закінчення відмінних слів.
3. Правопис чужих слів.
4. Власні ймення.
5. Пунктуацію.
6. Граматичну термінологію.

Крім того, вирішено за потрібне впорядкувати український алфавіт і скласти словничок важких з правописного боку слів» (там само). Ця ухвала започаткувала «широкий» (а не суто орфографічний) формат українського правопису, у якому викладають не тільки правописні норми, а й інші норми української літературної мови. Його використано в усіх виданнях українського правопису після 1928 р.

2.2. Проблема відбору орфографічних правил до правописного кодексу української мови у XXI ст.

Під час обговорення правописних кодексів, що побачили світ у нових умовах незалежної України, багато хто з фахівців-мовознавців і користувачів наполягав на перегляді узвичаєного «широкого» формату українського правопису і пропонував обмежити його суто правописними нормами. З переліку орфографічних правил, зафіксованих в «Українських правописах» 1928, 1960, 1990, 1993, 2019 років, вони пропонували відібрати лише ті, які становлять труднощі. Не потрібними на сучасному етапі вноормування вважають, наприклад, правила, що регулюють різні чергування голосних звуків під час словозміни та в дієслівних коренях, узвичаєні літерні позначення голосних звуків, уживання безпроблемних відмінкових та особових закінчень, правопис багатьох префіксів і суфіксів та ін.

У зв'язку із цими побажаннями у проспекті правописного кодексу комісії (кодифікаторам) потрібно буде чітко обґрунтувати критерії відбору до нього орфографічних правил, що регулюють правопис слів згідно з прескриптивними нормами української літературної мови. Від цього істотно залежатиме і його структура, і наповнення правилами. Подання у правописі суто орфографічних правил логічне, методологічно правильне, але, на мою думку, у нинішніх мовно-культурних умовах України небезпечне з тих самих причин, на які зважила Комісія в 1925 р., із тією лише відмінністю, що тоді йшлося про потребу дещо більшої «стабілізації», більшої одноманітності української мови, яких вона не досягла в умовах обмеженого дореволюційного побутування, а тепер ідеться про потребу подальшого вноормування української літературної мови, зупиненого в радянський період після 30-х — до кінця 80-х років ХХ ст., а точніше — перевноормування, перегляду норм, на-

кинути її у цей період. Чужомовні норми можна замінити питомими насамперед через новий правописний кодекс, а також у граматиках і довідкових виданнях сучасної української літературної мови. Практика використання української мови засвідчила виразну тенденцію звиряти і правопис слів, і відмінювання загальних та власних назв, і передавання слів іншомовного походження, і вживання розділових знаків та інших питань нормативності із чинним «Українським правописом». Користувачі обов'язково запитують: «Де про це написано в «Українському правописі»?». Небезпеку вбачаю в тому, що, не знайшовши відповіді на своє запитання у правописі, вони не звернуться до граматики української літературної мови, що спричинить помилкові вживання в мовній практиці. Саме тому і сьогодні важливо зберегти «широкий» формат українського правописного кодексу, але не можна подавати в ньому тих правил, які не вноормовують правопис слів. Насамперед потрібно вилучити із правопису норми словотворення, зокрема вживання префіксів і суфіксів в іменниках, прикметниках та дієсловах, утворення за допомогою суфіксів назв осіб за різними ознаками, серед яких в останній редакції «Українського правопису» з'явилося суфіксальне творення назв осіб жіночої статі (фемінітивів).

3. МЕТОДОЛОГІЙНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ «УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ» У ХХІ ст.

Обов'язковою вимогою до створення правопису будь-якої мови є впрацювання його чіткої методології, тобто засад, на яких будуть ґрунтовані правописні правила. Наявні сьогодні матеріали, що зафіксували підготування всіх видань правописів у ХХ ст., дають підстави констатувати, що лише правописна комісія, яка готувала «Український правопис» 1928 р., намагалася сформулювати його професійно. У ній працювали «наші найвидатніші лінгвісти, літературознавці, письменники, освітяни» упродовж 1925—1928 років (Німчук, 1999, с. 256). Цей правописний кодекс — «справді соборна українська орфографія, яка ґрунтується на дійсно наукових засадах, без жодного політичного, “ідейного” присмаку. Він був добре продуманий та опрацьований» (Німчук, 2002, с. 22).

Від 30-х років ХХ ст. до останнього «Українського правопису» 2019 р., тобто в радянську та пострадянську добу, призначені відповідними органами правописні комісії не розпочинали свою роботу з погодження методологічних засад правопису, навіть не використовували такого поняття, як «методологія українського правопису». Обмежувалися переважно обговоренням загальних настанов, деяких проблем і дискусійних правил (набір їх — майже незмінний) і затверджували голосуванням ті з них, які підтримало спочатку більше членів робочої правописної групи, а потім — більше членів правописної комісії¹. Лише

¹ *Український правопис: так і ні.* (Обговорення нової редакції «Українського правопису»). (1997). Київ: УНВЦ «Рідна мова» — Вид-во «Довіра».

в матеріалах Української національної комісії з питань правопису, створеної за постановою Кабінету Міністрів України для опрацювання нової редакції «Українського правопису», що тривало в 1994—1996 роках, названо чотири «основоположних принципи», відповідно до яких правопис повинен «якомога адекватніше відбивати особливості живої мови — її форми і змісту», «має бути якомога стабільнішим», «у правописі іншомовних слів має витримуватися певна розумна межа між відтворенням фонетичної специфіки мови-джерела і збереженням звукового образу рідної мови» і «правопис має бути логічно послідовним і внутрішньо несуперечливим» (Український правопис: так і ні, 1997, с. 14—15). Проте ці принципи були декларативними, оскільки їх не дотримано ні в обговорюваній редакції, ні в наступних, про що свідчить, наприклад, логічна непослідовність та суперечливість правопису багатьох слів іншомовного походження, адже їх не намагалися усувати, воліли не чіпати, не змінювати хоч і суперечливі, але узвичаєні правила.

Найважливішою методологічною засадою створення національно закоріненого «Українського правопису» є його **науковість**, тобто науковий підхід до визначення правил, опертий на історично сформовані принципи ортографії — насамперед на основний фонетичний (фонематичний) — та інші допоміжні принципи, на особливості звукового та граматичного ладу української літературної мови. Правила правопису повинні відповідати її системі та структурі, а за визначенням О.Н. Синявського, природі української мови (Синявський, 2004, с. 432—452). На противагу цій об'єктивній науковій вимозі дехто із членів Української національної комісії з питань правопису при Кабінеті Міністрів України в основу нової редакції «Українського правопису» пропонував покласти українську «материкову» мову, оскільки вона «досягла досить високого рівня розвитку, має міцну нормативну базу» (Український правопис: так і ні, 1997, с. 24), замовчуючи те, що за радянського часу вона зазнала потужного внутрішнього тиску з боку російської мови. Інші члени, навпаки, вимагали «...максимально “зняти”... десятиліттями впроваджуване “підганяння” української мови до вимови і написання “спорідненої мови” — російської» (там само, с. 9). Матеріали обговорення проєктів українських правописів в пострадянську добу (з кінця 80-х рр. ХХ ст. до кінця 20-х рр. ХХІ ст.) засвідчують ненауковий характер багатьох виступів (відгуків) навіть мовознавців, «полеміка... подеколи ставала аж занадто емоційною» (Степаненко, 2021, с. 19). Ці відгуки не можна вважати лінгвістичними дискусіями, оскільки опоненти здебільшого не висували аргументів щодо спростування конкретного правописного правила, а давали дошкульні назви («кваліфікації») авторам нових правил, намагалися «знищити» їх, виходячи за межі наукової етики, вішали на них ярлики на зразок «нинішні реставратори правопису», «нинішні реформатори», «творці «найновішої редакції» українського правопису», «творці найновішого правопису», «група ентузіастів повернення в минуле», «група творців учорашнього дня», «новатори» та ін. (Вихованець,

2004, с. 4). Ось чому таке «обговорення» кваліфіковано як «ненаукові пристрасті навколо українського правопису» (там само, с. 3—23).

Мотивації «так звикли», «такі навички», «узвичаєне слово в українській мові», «так уже прийнято», «так ніде не вживається», «не можна ввести ці правописні норми, бо збурять українське суспільство» та ін. не застосовні, адже вони не наукові. В обґрунтуванні правописних норм, зокрема тих, що пов'язані з передаванням певних звуків у запозиченнях, вони не прийнятні так само через свій ненауковий характер — у зв'язку з використанням у них часових маркерів на зразок «у чужих словах, **недавно** взятих», «у словах, **недавно** або **не дуже давно** взятих», «слова, **давно** взяті» (Найголовніші правила, 1921, с. 13). Суперечить науковості формулювання правил «пишемо з дефісом за традицією», «пишемо разом за традицією» (а традиції немає, бо йдеться про недавні запозичення) замість лінгвістичного обґрунтування такого правопису слів.

Не науковим, а емоційно-оцінним є заклик обережно і помірковано ставитися до змін правописних норм української мови тільки через те, що у світі немає, не створено і не може бути ідеального правопису, що український правопис не найгірший, хоч і не ідеальний, що загалом він прийнятний, бо в ньому найповніше, порівняно з іншими правописами української мови, поєднано «фонематичний у своїй основі характер і традицію функціонування, яка триває (звичайно, з тими чи іншими модифікаціями) близько 60 років (на початок 90-х років — К. Г.), тобто протягом життя кількох поколінь» (Український правопис: так і ні, 1997, с. 15).

З науковістю українського правопису тісно пов'язана інша його методологічна засада — **українськоцентричність**, тобто зорієнтованість пропонованих у ньому норм на історично сформовані норми саме української літературної мови, що відповідають особливостям і традиціям її розвитку, системі та структурі, і названі вони у фаховій літературі прескриптивними, зразковими, історично відібраними українським соціумом як взірцеві. Важливо пам'ятати, наголошують дослідники, «що в основі будь-якого правопису є система національної мови, національна традиція інтелектуального мовлення» (там само, с. 9). На цій засаді ґрунтовані правописи тих мов, що об'єктивно розвиваються, як і будь-який живий організм, зазнають змін, кодифікують ці зміни в нових нормах. Її намагалися якнайповніше, якнайширше використати впорядники «Українського правопису» 1928 р. Про українськоцентричність норм правописів, виданих після нього в 1933, 1946 та 1960 роках, годі говорити, тому що багато з норм було внесено до української ортографії з політичних міркувань, щоб стерти національні особливості, відмінності, які відрізняли її від російської ортографії, засвідчували інакшість історичного розвитку української мови та її норм. У постанові Народного Комісара освіти УСРР від 5 вересня 1933 р. засуджено «Український правопис», який затвердив М.О. Скрипник 6 вересня 1928 р., передусім за «штучний відрив української мови від мови російської», тобто за

орієнтацію його впорядників на українськість правописних та інших літературних норм, і кваліфіковано як шкідницьку роботу українських націоналістів (Український правопис, 1933, с. 3—4).

В «Українському правописі» 1990 та 1993 рр. деякі з політично мотивованих норм під натиском професійної спільноти частково було замінено питомими. Зокрема, до українського алфавіту повернено букву *г*, визначено склад українських та давнозапозичених і зукраїнізованих слів, у яких пишемо *г* (Український правопис, 1990, с. 20; Український правопис, 1993, с. 17), а в «Українському правописі» 2019 р. цей склад слів розширено за рахунок топонімів України (*Горгани, Горонда* та ін.) і прізвищ українців (*Галаган, Галятовський* та ін.) (Український правопис, 2019, с. 13). Повернення цієї історично сформованої норми української мови, зафіксованої на початку XVII ст. у «Граматиці...» Мелетія Смотрицького, на жаль, неадекватно сприйняли не тільки прості люди, а навіть філологи. Гострота дискусій із приводу повернення до українського правопису інших історично сформованих норм довго не спадала², що свідчить про слабкий рівень професійної компетентності фахівців та низьку українськомовну самоідентичність багатьох громадян України. Дехто з опонентів і досі кваліфікує їх як архаїзацію, із чим не можна погодитися, адже йдеться не про відродження тих норм, що історично віджили, занепали, а про повернення до української мови того, що в неї силоміць забрали або дуже обмежили з політичних причин і накинули їй чужомовне. Така сповна відновлена граматична норма, як уживання закінчень другого знахідного відмінка в іменниках чоловічого роду другої відміни (пор.: *уклав акта, вивчив вірша, розгорнув довідника, зрізав дуба, написав листа, узяв ножа, поклав олівця, подарував персня, поставив плуга*), допоможе встановити відповідність цієї норми народній мові, що є засобом визначення її питомости, тобто верифікатором. Інші опоненти виступають проти повернення українських норм, називають його «експериментуванням з мовою, бо в Україні дуже багато людей, «які здобули освіту в середній і вищій школі, виховалися на єдиних мовних стандартах. І ці стандарти протягом півстоліття залишалися практично незмінними» (Єрмоленко, 1997, с. 3), але чесно не визнають, що за панування в підрадянській Україні ідеології зростання «такі єдині мовні стандарти» не можна було змінити. В.В. Німчук заперечив проти такої мотивації незмінности, бо вона «не є лінгвістичним аргументом на користь недоторканності нині чинних правил» (Німчук, 1999, с. 275).

Підготування проєктів «Українського правопису» 1990, 1993, 1999 та 2019 років засвідчило, що навіть у нових демократичних умовах незалежної України, вільної професійної самореалізації, без офіційної цензури і заборон людський та ідеологічний чинники досі внеможливають запровадження до правописного кодексу органічних для української мови орфографічних норм або перевернування правопису деяких груп слів.

² Докладніше про це читай у працях (Український правопис: так і ні, 1997; Німчук, 1999; Німчук, 2002; Єрмоленко, 1997; Степаненко, 2021 та ін.).

Перед упорядниками національно закоріненого «Українського правопису» стоїть досить відповідальне професійне завдання: створити вичерпний перелік ще не повернених українськоцентричних правописних норм та лінгвістично обґрунтувати їх використання в сучасній українській літературній мові.

Заміна у правописному кодексі чужомовних норм українськими у XXI ст. породжує таку методологічну проблему, як **зв'язок питомих норм з узусним уживанням в українськомовній практиці**, що є спадком від радянської доби, тобто переважно з тими нормами, за якими навчали і досі навчають у закладах освіти, за якими працюють і сьогодні державні установи України. На цих неукраїнських правописних нормах виховано кілька поколінь українців, багато з яких не усвідомлює чужомовності цих норм. Опоненти взяли за аргумент цитату Ю.В. Шевельова, у якій він наголосив, що «правопис не повинен воювати з мовою й накидати їй те, що їй чуже. Посутнє завдання правопису — формулювати, як писати те, що є в мові, а не реформувати мову засобами правопису» (Шевельов, 1995, с. 9). Проте вони ігнорують основне, принципове, а саме те, що в ситуації з українським правописом ідеться, як наголошували впорядники «Українського правопису» 1928 р. і як декларують їхні послідовники тепер, про повернення питомих норм української мови, що відповідають її природі і традиціям (Український правопис, 1926, с. 5), а не про накидання українській мові через правопис чужомовних норм. Із цього приводу в передмові до «Українського правопису» 2019 р. зазначено, що він «повертає до життя деякі особливості правопису 1928 р., що є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя» (Український правопис, 2019, с. 8). Друга настанова опонентів — унормовувати те, що є в мові, — застосовна до правописів мов, які об'єктивно розвиваються і на певному етапі свого розвитку потребують нових норм чи корекцій попередніх. У ситуації з українським правописом ця настанова, на мою думку, досить небезпечна, адже в нинішній пострадянській українськомовній практиці досі багато того, що неприйнятне з погляду нормативності чи доцільності. І цей ненормативний ужитковий витвір опоненти-кодіфікатори рекомендують легалізувати, наприклад, ненормативні закінчення іменників, прикметників, ненормативне відмінювання та вживання числівників тощо. Іншу позицію зайняла правописна комісія, що готувала «Український правопис» 2019 р. Вона «керувалася тим, що й мовна практика українців другої половини ХХ — початку ХХІ ст. вже стала частиною української орфографічної традиції», хоч і поділяє «думку про злочинний характер репресивних дій тоталітарного режиму щодо «харківського» правопису і його творців», проте вважає, що «кодіфікатори мови не можуть знехтувати те, що мову народу творить його історія; мова змінюється, і правопис має відображати насамперед її сучасний стан» (там само, с. 8). Безперечно, сучасний стан мови, якщо він національноцентричний, а не чужомовний. На жаль, за чужомовними правописними та

іншими нормами в радянський період створено так звану українську «масову друковану продукцію», навчали дітей у середній та вищій школі (Український правопис: так і ні, 1997, с. 47), тому стан української мови 90-х років ХХ ст. — першого двадцятиріччя ХХІ ст. не можна вважати послідовно нормативним.

За умови повернення до нового українського правопису тих питомих норм, що їх вилучили з правописних кодексів у радянський період з ідеологічних міркувань, українськомовна практика повинна перейти на них, попри неправовий супротив певної частини освіченого українського соціуму, заклики не приймати, не запроваджувати їх. Поширювані побоювання, що ці норми не підтримають, що «найреволюційніший» правопис залишиться тільки однією з лінгвістичних праць, бо «не матиме практичного застосування у сфері масової писемної комунікації» (там само), перебільшені. Підтримають, але потрібен час і професійна воля тих, хто працює зі словом, хто повинен упроваджувати правописні зміни до реального мовного вжитку, і обов'язково за державної підтримки. У цьому переконує досвід упровадження в українськомовну практику 90-х років ХХ ст. — першого двадцятиріччя ХХІ ст. питомих орфографічних норм, повернених до вжитку, та введених нових норм, схвалених відповідними органами в «Українських правописах» 1990, 1993³ та 2019 років. Попри традиційні звинувачення в архаїзації української мови, критику опонентів про недоречність, непотрібність змін одні правописні норми вже повернули до вжитку, інші, переважно нові, яких не було у правописах, упроваджують, хай не так швидко і послідовно, але впроваджують, бо вони набули правової сили. Наприклад, уживають букву **г** у загальних і власних назвах, визначених правописами 1990, 1993 та 2019 років; пишуть **и** замість **і** в багатьох власних географічних назвах, що їх подав «Український правопис» 1993 р. [§ 90, п. 5, в), 2), 3), 4), 5)]⁴; стали нормативними назви міст *Рівне* (замість *Ровно*) та *Сіверськодонецьк* (замість *Северодонецьк*); уживають **у** після шиплячих **ж**, **ш** та **ф** у словах, запозичених із французької мови, відповідно до французького **и**: *журі*, *Жуль Верн*, *брошура*, *парашут*, *парфуми*, *парфумерія* (Український правопис, 1993, § 90, п. 6); не зберігають подвоєні приголосні в невідмінюваних словах італійського походження, що було в «Українському правописі» 1960 р.: *барокко*, *інтермеццо*, *лібретто*, *фортіссімо*, *стакатто* та ін. (Український правопис, 1960, § 93, п. 1, примітка 1); пишуть окремо **пів** зі значенням 'половина'⁵ з наступним іменником у формі родового відмінка та ін.

³ Зміни та доповнення, унесені до третього (1990) та четвертого (1993) видань «Українського правопису» чітко й послідовно за розділами виклав А.А. Бурячок у брошурі «Що змінилося в «Українському правописі»?» (Бурячок, 1997).

⁴ За правилами «Українських правописів» 1928, 1946 та 1960 років у власних географічних назвах писали переважно **і**: *Алжир*, *Вашінгтон*, *Бразилія*, *Крит* та ін.

⁵ За «Українським правописом» 1960 р. **пів** треба було писати разом з іменниками — загальними назвами, що починаються на приголосний, голосний та **й**, і через де-

Винятково важливе значення має і така методологічна засада, як **логічна послідовність** пропонованих правил, **внутрішня несуперечливість** правопису, що неодмінно свідчатиме про його досконалість. Дослідники відзначають обов'язковість застосування цієї вимоги до правопису. Серед логічно непослідовних подають правила правопису закінчень **-а** та **-у** в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду II відміни, прикметникових суфіксів **-ов-**, **-ев-** після шиплячих і **ц** та ін. (Український правопис: так і ні, 1997, с. 15). Справді, вони потребують логічного впорядкування. Проте не можна не помічати й не усувати ту логічну непослідовність, яка сформувалася в передаванні слів іншомовного походження. Її спричинили насамперед різні способи передавання звуків, звукосполучень та буквосполучень у чужих словах, застосовувані в українській мові в різні періоди її розвитку. У «Найголовніших правилах українського правопису» засадничим було визнано той, за яким «чужі слова треба писати по можливості так, як вони вимовляються в своїй мові» (Найголовніші правила, 1921, с. 12). Його застосування дало змогу відтворити фонетичну специфіку іншомовних слів, але спричинило втрату звукового образу української мови в таких словах. Саме тому цей спосіб передавання чужомовних слів був скоригований в «Українському правописі» 1928 р.: згідно із запропонованою корекцією потрібно враховувати звучання слова в мові-джерелі і звукові особливості української мови, що виявилось досить складним і проблемним завданням як у цьому, так і в усіх наступних правописах. Оцінюючи цю вимогу, Ю.В. Шевельов висловився проти накидання чужим словам не властивої їм вимови і назвав це досі не чуваним мовним експериментом (Шевельов, 1987, с. 161).

Дехто із сучасних кодифікаторів українського правопису вважає, що «у правописі іншомовних слів має витримуватися певна розумна межа між відтворенням фонетичної специфіки мови-джерела і збереженням звукового образу рідної мови» (Український правопис: так і ні, 1997, с. 15), проте українськомовне правописне освоєння (передавання) іншомовних слів і в радянський період, і в період незалежної України демонструє, на жаль, ігнорування особливостей звукового ладу української літературної мови. Наприклад, усупереч правилі «звук [h] передаємо буквою г» (див. § 122, п. 4 «Українського правопису» 2019 р.) багато хто із представників журналістської спільноти в нових запозиченнях 90-х рр. XX ст. — першого двадцятиріччя XXI ст. і досі передає цей звук буквою х, як у російській мові, що суперечить такій особливості звукового ладу української мови, як характерність для неї фрикативного (гортанного) звука [г]. Правило про звичайне передавання

фіс — з іменниками, що є власними географічними назвами (§ 20, п. 12); за «Українським правописом» 1993 р. **пів** писали разом з іменниками — загальними назвами з початковим приголосним і голосним (а перед **й** як складником букв **я**, **ю** треба було ставити апостроф: *пів'яблука*, *пів'юрти*) та через дефіс — із власними географічними назвами [§ 26, п. 1, е].

звука [h] буквою г в «Українському правописі» 2019 р. проілюстровано лише одним новітнім запозиченням — *госпіс* (решта ілюстрацій — слова, узвичаєні з г: *гандбол, гербарій, гінді, гіпотеза, горизонт, госпіталь, гумус; Гарвард, Гельсінкі, Гіндустан, Ганнібал, Гейне, Горацій, Люфтганза*), попри те що запозичень, які в сучасній українській мовній практиці помилково пишуть із літерою х, значно більше — понад п'ятдесят⁶, у яких сьогодні спостерігаємо правописну непослідовність, пор.: *хайвей* і *гайвей*, *хайджекер* і *гайджекер*, *хайпоніка* і *гайпоніка*, *хай-тек* і *гай-тек*, *хард-диск* і *гард-диск*, *хард-рок* і *гард-рок*, *хачбот* і *гачбот*, *хетчбек* і *гетчбек*, *хештег* і *гештег* та ін. (Городенська, 2021, с. 17). Щоб усунути ці непослідовності, потрібно було подати значно більше актуального ілюстративного матеріалу з г на місці h. Незважаючи на констатацію узвичаєного передавання звука [h] буквою г до цього правила зроблено ще й доповнення, згідно з яким за традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов, [h] і фонетично близькі до нього звуки запропоновано передавати буквою х: *хобі, хокей, хол, холдинг, брахман, джихад, моджахед, ханум, харакірі, хіджаб, шахід, Аллах, Ахмед, Мухаммед, Сухроб, Хакім, Хаммурані* та ін. Наведена вибірковість передавання звука [h] буквами г і х — один із промовистих прикладів непослідовності в передаванні звуків, звукосполучень, буквосполучень, ужитих в однакових позиціях слів іншомовного походження.

Порівняймо інші вияви непослідовного правопису іншомовних слів:

1. Уживання голосних **и**, **і** після того самого приголосного в чужомовних власних географічних назвах, напр.: *Сирія, Сиракузи* і *Сідней*.

2. Уживання букв **я**, **ю**, **є** після того самого губного для його пом'якшення в одних загальних іншомовних назвах (*бязь, бюро, пюнітр, мюзикл, фюзеляж* та ін.), що не характерно для звукового ладу української літературної мови, і для позначення звуків **ja**, **ju**, **je**, що відповідає її фонетичній нормі (пор. запозичені *дистриб'ютор, б'єф, н'єдестал, інтерв'ю, прем'єр, м'язга, ф'ючерс* і питомі *верб'я, б'ю, б'єш; н'ять, н'ю, н'єш; в'янути, в'юн, в'ється; м'яти*). Відсутність апострофа робить губні в цих позиціях іншомовних слів напівпом'якшеними, що суперечить історично сформованій нормі про ствердіння губних в українській літературній мові, як напівпом'якшені вони вживані лише перед **і**.

3. Констатація того, що в загальних назвах іншомовного походження букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо, і водночас розширення складу слів, у яких за традицією треба писати дві букви, а саме до виокремлених в «Українському правописі» 1993 р. загальних назв *аннали, бонна, біль, брутто, булла, ванна (ванний), вілла, мадонна, манна (манний), мулла, мотто, панна, пенні, тонна, дурра, мірра* в «Українському правописі» 2019 р. додано *панно, донна* та *Аллах* і через

⁶ Їх подано правильно, з буквою г, лише в такій праці Інституту української мови НАН України, як: Словник української мови: в 11 т. Додатковий том: у 2 кн. Кн. 1. А—Л. (2017). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

неуважність пропущено слово *панна*, але вилучено прикметники *ванний* і *манний*. Запропонований перелік слів іншомовного походження, у яких букви на позначення приголосних подвоюємо, не усунув тієї суперечності, що в орфографічних словниках української мови подано значно більше слів із двома буквами, серед них *алло*, *гетто* і под.

4. Залишені орфографічні варіанти з **ф** і **т** у передаванні грецької **θ** (фіти, тети, у правописі 2019 р. — буквосполучення **th**) у тих словах грецького походження, що узвичаєні в українській мові з **ф** (*анафема* і *анатема*, *дифірамб* і *дитирамб*, *ефір* і *етер*, *кафедра* і *катедра*, *логарифм* і *логаритм*, *міф*, *міфологія* і *міт*, *мітологія*, *Агатагел* і *Агафангел*, *Афіни* і *Атени*, *Борисфен* і *Бористен*, *Демосфен* і *Демостен*, *Марфа* і *Марта*, *Фессалія* і *Тессалія* та ін.) у контексті нового сформульованого загального правила про передавання цього буквосполучення в українській мові буквою **т**⁷.

5. Залишені орфографічні варіанти з **ау** і **ав** у передаванні буквосполучення **au** в тих словах, що походять із давньогрецької та латинської мов (*аудієнція* і *авдієнція*, *аудиторія* і *авдиторія*, *лауреат* і *лавреат*, *пауза* і *навза*, *фауна* і *фавна*) у контексті нового сформульованого загального правила про передавання цього буквосполучення в українській мові як **ав**.

6. Типове передавання англійської букви **w** на позначення звука [w] через **в** (*вікенд*, *Вашингтон*, *Вебстер*, *Веллінгтон*, *Вільсон*, *Вінніпег* та ін.) і водночас у деяких словах за традицією через **у** (*Уельс*, *уайт-спірит* та ін.).

7. Два способи передавання звука [g] у прізвищах та іменах людей: буквою **г**, тобто адаптацією до звукового ладу української мови (*Вергілій*, *Гарсія*, *Гегель*, *Георг*, *Гете*, *Грегуар*, *Гуллівер*), і буквою **ґ**, тобто імітацією іншомовного [g] (*Вергілій*, *Гарсія*, *Гегель*, *Георг*, *Гете*, *Грегуар*, *Гуллівер* та ін.), що породило орфографічні варіанти.

Непослідовність використання голосних **и**, **і** у власних чужомовних назвах спричинила не тільки досить очевидну непослідовність, а й фахову суперечність, суть якої полягає в тому, що у власних назвах (географічних назвах, прізвищах, іменах) пишемо **і**, а в похідних від них іменниках і прикметниках — **и** (згідно з правилом «дев'ятки»), пор.: *Сідней*, але *сиднейці*, *сиднейський*; *Арістотель*, але *аристотельці*, *аристотельський* та ін. Це суперечить відношенню словотвірної похідності, за яким похідна основа структурно і семантично пов'язана з твірною, пор.: *Сирія* — *сирійці*, *сирійський*; *Сиракузи* — *сиракузці*, *сиракузький*; *Сицилія* — *сицилійці*, *сицилійський*.

⁷ Проаналізувавши зафіксовані в наявних історичних джерелах (словниках, граматиках тощо) різні способи передавання (вимовляння) **θ**, а саме як **ф**, **фт**, **хвт** та ін., С.Я. Єрмоленко зробила такий висновок про вживання **т** і **ф** у словах грецького походження: «Поетична мова зберігає слова типу *Атени*, *міт*, *етер*, де вони підлягають дії закону відповідного римуння, звукової гри образів тощо. Однак для нейтрально-стильових контекстів усталилося написання *Афіни*, *міф*, *ефір*. У подібних варіантах написання можна вбачати явища, з одного боку, часової глибини мовної норми, і з другого — стилістичного розмежування форм на сучасному зрізі літературної мови» (Український правопис: так і ні, 1997, с. 47).

Флективному ладові української літературної мови суперечить невідмінюваність іншомовних іменників на **-о** після приголосного (*бюро, депо, жабо, казино, кімоно, кіно, маестро, манто* та ін.), що мають в українській мові зразок для відмінювання і давно освоєні. До того ж вона спричинила ще й непослідовність, адже деякі з таких іменників (*пальто, ситро*) в українській мові вже відмінювані, а однотипні з ними (*манто, метро* і под.) — ні. В інших слов'янських мовах, наприклад чеській, польській, відмінювання багатьох із таких запозичень кодифіковане.

Методологією засадою будь-якого правопису, цілком справедливо, визнають його **стабільність**, бо він забезпечує духовний зв'язок поколінь, сприяє тому, «щоб пересічний носій мови відчував її ідентичність протягом століть» (Український правопис: так і ні, 1997, с. 14). Повернення до питомих норм у ситуації з українським правописом майже через століття дехто вважає порушенням стабільності, адже вони відмінні від тих норм, за якими навчалися і працювали кілька поколінь українців за радянського часу. Справді, у 30-ті рр. та наступні десятиліття питоми орфографійні норми вилучили вольовими методами з навчальної практики та зі сфери державного управління. Проте вони залишилися в науковій, культурній та художньо-літературній спадщині українців, у їхніх діалектних виявах. Повернення до цих норм та застосування їх у писемному різновиді сучасної української літературної мови посприяє їхній тягlostі, з'єднає і продовжить розірваний ланцюг орфографійного вноормування. Стабільність українського правопису на українськоцентричних засадах підтримуватиме також і збереження тих норм, що їх увели як точніші, доречніші порівняно з тими, що були до них і їх визнано не прийнятними, тобто йдеться про безпідставне змінювання норми у правописах. Наприклад, в «Українському правописі» 1933 р. на початку іншомовних слів потрібно було писати **е** (*Европа, європейський, Евпаторія, Евфрат* та ін. (§ 79), а в наступних правописах увели передавання цих слів з **є** (*Європа, європейський, Євпаторія* та ін.); за «Українським правописом» 1993 р. кінцеву назвотвірну частину **-стрит** як компонент власних назв потрібно було писати з **и**: *Уолл-стрит* (§ 38, п. 8, примітка 3), але у виданні правопису 2019 р. — з **і**: *Волл-стріт* (§ 129, III, п. 4, примітка 1).

Проаналізувавши чотири редакції українського правописного кодексу доби незалежності України (1990, 1993, 1999, 2019 років), М.І. Степаненко зробив висновок, що «кожна з них стала логічним продовженням попередньої, а всі вони органічно пов'язані з важливою для материкової України й діаспори правописною системою 1928 р.» (Степаненко, 2021, с. 86). На мою думку, цей висновок стосується лише правописів 1990 та 1993 років, тому що до них справді повернено частину українськоцентричних норм, оскільки у правописній групі переважали мовознавці та письменники, які наполегливо обстоювали відновлення питомих норм української правописної системи. Такого методологічного завдання не ставила робоча правописна група, що працювала над «Українським правописом» 2019 р., і, як уже було констатовано вище, не продовжила, а навпаки, відійшла від

деяких «відстояних у палких дискусіях» норм правописних кодексів 1990 та 1993 років — передусім норм передавання слів іншомовного походження, увівши низку орфографічних варіантів, розширивши коло запозичень із подвоєнням приголосних, із буквою *х* на місці *h* та ін.

Отже, український орфографічний кодекс, зважаючи на історію формування правописних систем української літературної мови, повинен бути опертий на комплекс принципів, основним з-поміж яких є фонетичний (фонематичний).

«Український правопис» потрібно ґрунтувати на таких методологічних засадах, як **науковість, українськоцентричність, послідовність, логічність, зорієнтованість на потреби мовної практики та стабільність**. У правописних кодексах ХХ ст. цих засад найповніше, хоч і не ідеально, дотримано в «Українському правописі» 1928 р., але його авторів звинуватили в запропонованому поєднанні наддніпрянської та галицької традицій передавання слів іншомовного походження. «Український правопис» 1933 р. продемонстрував цілковите ігнорування надважливих методологічних засад — українськоцентричності, науковості, логічності та послідовності, що зумовлено втручанням радянської ідеології, спрямованої на зближення української мови з російською, у мовну політику і правописну справу України. Правописні кодекси 1990 та 1993 років були першими спробами бодай часткового опертя пропозованих орфографічних норм на українськоцентричність, науковість і логічність, що стало можливим унаслідок зміни політичного устрою та розширення сфери вживання української мови в незалежній Українській державі. Методологію «Українського правопису» 2019 р. робоча правописна група, приступаючи до його створення, спеціально не обговорювала і не визначала.

Саме тому, беручись за підготування національноцентричного українського правописного кодексу, кодифікаторам потрібно обов'язково обговорити та узгодити його методологічні засади і щонайважливіше — дотримуватися їх, формулюючи конкретні правила.

ЛІТЕРАТУРА

- Бурячок А.А. (1997). *Що змінилося в «Українському правописі»? Київ: Наукова думка.*
- Вихованець І.Р. (2004). Ненаукові пристрасті навколо українського правопису. *Українська мова*, 2, 3—24.
- Городенська К.Г. (2021). Проблеми української термінології в контексті змін до «Українського правопису». *Термінологічний вісник*, 6, 5—18.
- Єрмоленко С.Я. (1997). Не експериментуймо з мовою. *Літературна Україна*, 30 жовтня, 3.
- Москаленко А.А. (1968). *Історія українського правопису (радянський період)*. Одеса: ОДУ.
- Найголовніші правила українського правопису*. (1921). Київ: Державне видавництво.
- Німчук В.В. (1999). Проблеми українського правопису в ХХ ст. *Український правопис. Проект найновішої редакції* (с. 242—333). Київ: Наукова думка.
- Німчук В.В. (2002). *Проблеми українського правопису ХХ — початку ХХІ ст. ст.* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет.
- Німчук В.В., Пуряєва Н.В. (упор.). (2004). *Історія українського правопису XVI—XX століття: Хрестоматія*. Київ: Наукова думка.
- Огієнко І. (1927). *Нариси з історії української мови: система українського правопису. Популярно-науковий курс з історичним освітленням*. Варшава.

- Огієнко І. (митрополит Іларіон). (2004). *Історія української літературної мови*. М. Тимошик (упор.). Київ: Наша культура і наука.
- Півторак Г. (2004). Правопис. *Українська мова: Енциклопедія* (с. 514—516). Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана.
- Пономарів О. (2003). *Український правопис — повернення до національних засад*. Київ: Вид. центр «Просвіта».
- Русанівський В.М. (2002). Стосунок «Проекту» до реального українського правопису. *Мовознавство*, 6, 92—98.
- Синявський О. (2004). Коротка історія «Українського правопису». *Історія українського правопису: XVI—XX століття. Хрестоматія* (с. 432—452). Київ: Наукова думка.
- Степаненко М. (2021). *Правописна практика доби незалежності*. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка.
- Український правопис* (проект). (1926). Харків: Державне видавництво України.
- Український правопис*. (1929). 1-ше вид. Харків: Державне видавництво України.
- Український правопис*. (1933). Харків: Вид-во «Радянська школа».
- Український правопис*. (1960). 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во АН УРСР.
- Український правопис*. (1990). 3-тє вид., випр. й доп. Київ: Наукова думка.
- Український правопис*. (1993). 4-тє вид., випр. й доп. Київ: Наукова думка.
- Український правопис: так і ні*. (Обговорення нової редакції «Українського правопису»). (1997). Київ: УНВЦ «Рідна мова» — Вид-во «Довіра».
- Український правопис. Проект найновішої редакції*. (1999). Київ: Наукова думка.
- Український правопис*. (2019). Київ: Наукова думка.
- Шевельов Ю. (1987). *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900—1941). Стан і статус*. Б. м.: Сучасність.
- Шевельов Ю.В. (1995). Про критерії в питаннях українського офіційного правопису. *Мовознавство*, 2—3, 3—9.

Статтю отримано 03.01.2023

REFERENCES

- Buriachok, A.A. (1997). *What has changed in «Ukrainian Spelling»?* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Horodenska, K.H. (2021). Problems of Ukrainian terminology in the context of changes to «Ukrainian Spelling». *Terminological Bulletin*, 6, 5—18 (in Ukrainian).
- Moskalenko, A.A. (1968). *History of Ukrainian spelling (Soviet period)*. Odesa: ODU (in Ukrainian).
- Nimchuk, V.V. (1999). Problems of Ukrainian orthography in the 20th century. *Ukrainian spelling. The project of the latest edition* (pp. 242—333). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Nimchuk, V.V. (2002). *Problems of Ukrainian orthography of the 20th and early 21st centuries*. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet (in Ukrainian).
- Nimchuk, V.V., & Puriaieva, N.V. (Eds.). (2004). *History of Ukrainian orthography of the 16th—20th centuries: Chrestomatiya*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Ohiienko, I. (1927). *Essays on the history of the Ukrainian language: the system of Ukrainian spelling. A popular science course with historical illumination*. Warshawa (in Ukrainian).
- Ohiienko, I. (mytropolyt Iarion). (2004). M., Tymoshyk (Ed.). *History of the Ukrainian literary language*. Kyiv: Nasha kultura i nauka (in Ukrainian).
- Pivtorak, H. (2004). *Spelling. Ukrainian language: Encyclopedia*. 2nd ed., corr. and additional (pp. 514—516). Kyiv: Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» im. M.P. Bazhana (in Ukrainian).
- Ponomariv, O. (2003). *Ukrainian spelling is a return to national foundations*. Kyiv: Prosvita (in Ukrainian).
- Rusanivskyi, V.M. (2002). The relation of the “Project” to real Ukrainian spelling. *Linguistics*, 6, 92—98 (in Ukrainian).
- Shevelov, Yu. (1987). *The Ukrainian language in the first half of the twentieth century (1900—1941). Condition and status*. B. m.: Suchasnist (in Ukrainian).
- Shevelov, Yu.V. (1995). About criteria in matters of Ukrainian official spelling. *Linguistics*, 2—3, 3—9 (in Ukrainian).

- Stepanenko, M. (2021). *Spelling practice of the era of independence*. Poltava: PNPUI. V.H. Korolenka (in Ukrainian).
- Syniavskiy, O. (2004). A brief history of “Ukrainian spelling”. *History of Ukrainian spelling: XVI—XX centuries. Bibliography* (pp. 432—452). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- The most important rules of Ukrainian spelling*. (1921). Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo (in Ukrainian).
- Ukrainian spelling* (project). (1926). Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (in Ukrainian).
- Ukrainian spelling*. (1929). 1st. ed. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (in Ukrainian).
- Ukrainian spelling*. (1933). Kharkiv: Radianska shkola (in Ukrainian).
- Ukrainian spelling*. (1960). 2nd supplemented edition. Kyiv: Vyd-vo AN URSS (in Ukrainian).
- Ukrainian spelling*. (1990). 3rd supplemented edition. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Ukrainian spelling*. (1993). 4th supplemented edition. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Ukrainian spelling: yes and no*. (Discussion of the new edition of “Ukrainian Spelling”) (1997). Kyiv: “Ridna mova” — “Dovira” (in Ukrainian).
- Ukrainian spelling. The project of the latest edition*. (1999). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Ukrainian spelling*. (2019). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Vykhovanets, I.R. (2004). Non-scientific passions around Ukrainian spelling. *Ukrainian language*, 2, 3—24 (in Ukrainian).
- Yermolenko, S.Ya. (1997). Let’s not experiment with language. *Literary Ukraine*, October 30, 3 (in Ukrainian).

Received 03.01.2023

Kateryna Horodenska, Dr. Sci. (Philol.), Professor, Head of the Department of Grammar and Scientific Terminology
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: ukr.grammar@meta.ua
<https://orcid.org/0000-0003-2638-9037>

PRINCIPLES AND METHODOLOGY OF “UKRAINIAN SPELLING”

This article addresses the methodology of creating a new, national “Ukrainian Spelling” free from foreign spelling influence. The author substantiates the need to use such methodological principles as scientificity, Ukrainian-centricity, consistency, logic, orientation to the needs of language practice and stability. The essence of each of these principles and the peculiarities of their implementation are clarified, and typical methodological violations in the spellings of the Soviet and post-Soviet periods are determined.

Based on a comparison of spelling codes of the 20th—21st centuries the author concludes the most complete observance of the specified methodological principles in the “Ukrainian Spelling” of 1928 and the complete disregard of Ukrainian-centricity, scientificity, logic and consistency in the “Ukrainian Spelling” of 1933. The spelling codes of 1990 and 1993 are recognized as the first attempts to return some specific spelling rules, which became possible as a result of the change in the political system in Ukraine and the expansion of the sphere of use of the Ukrainian language. The author notes partial corrections and numerous variant additions to the rules for transferring words of foreign origin in the “Ukrainian Spelling” of 2019, which did not contribute to the restoration of those spelling norms that are part of the Ukrainian orthographic tradition.

The author emphasizes that the national basis of Ukrainian orthography should be a complex of principles, the main of which should be phonetic (phonemic), which is determined by the history of the formation of orthographic systems of the Ukrainian language.

The paper substantiates the «broad» (and not purely orthographic) format of the Ukrainian spelling code.

Keywords: *Ukrainian spelling, methodology, basis of spelling, principles of spelling, orthographic norms.*